

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOSRPSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, TRAVANJ 1965. GODIŠTE XII

TVORBA ETNIKA I KTETIKA U HRVATSKOSRPSKOM JEZIKU

Mate Hraste

Već je više puta u »Jeziku« i drugdje pisano o našim toponimima i o tvorbi etnika i ktetika, ali se još uvijek pojedinci javljaju u stručnim časopisima i u dnevnoj štampi i raspravljaju o tim pitanjima. To nas uvjerava da je taj problem uvijek aktualan jer se neprestano javljaju nova neslaganja u vezi s tim pitanjima.

Nedavno je jedan čitalac iz Splita u svom dopisu uredništvu »Jezika« iznio mišljenje da bi se toponimi morali pisati kako ih izgovara narod onoga kraja u kome se toponimi nalaze. On se poziva i na pisanje geografskih imena prema novom »Pravopisu«. U tač. 39. i 44.e, na koje se čitalac poziva, stoji da se geografska imena upotrebljavaju u obliku u kom su udomaćena, dakle *Livno* (ne *Hlivno* ili *Hlijevno*), *Avala* (ne *Havala*), *Oriovac* (ne *Orjehovac*). Sa *h* se pišu i izgovaraju geografska imena: *Hvar* (ne *Far*), *Grahovo* (ne *Graovo*), *Orahovac* i *Orahovica* i sl., jer se jedino u tom obliku odavna upotrebljavaju u književnom jeziku. To je zahtjev »Pravopisa« na mjestu gdje se govori o pisanju glasa *h*. U »Pravopisu« se jasno govori o upotrebi tih toponima u *književnom* jeziku, a ne u *dijalektu*. Kad bismo sve toponime, barem imena naseljenih mjesta, pisali kako ih narod u dotičnom kraju izgovara, malo bi ljudi u svakom slučaju znalo o kome se mjestu radi. To može, i samo donekle, vrijediti za toponime na štokavskom području, ali ne na čakavskom i kajkavskom. Da čovjek tačno zna u svakom slučaju o kome se toponimu radi, morao bi biti odličan poznavalac svih naših dijalekata i njihovih govora, a to nije moguće tražiti od svakoga. Radi toga potrebno je u imenima naseljenih mjesta za javnu upotrebu sve glasovne, pa i morfološke osobine, koliko je god moguće, prilagoditi književnom jeziku jer se to i dosada činilo. Čitalac se zaustavlja na toponimima otoka Hvara i Visa. Baš je te toponime teško dati u domaćem (čakavskom) obliku, jer se u njima javljaju otvoreni i zatvo-

reni samoglasnici, dvoglasni, poseban izgovor samoglasnog *r*, čakavski način izgovora nekih suglasnika itd. Za ilustraciju svojih tvrdnja navest ću više primjera. Ime otoka Hvara i njegova glavnog mjesta izgovaraju Hvarani *For*. Tko je dužan znati da se dugo *a* na Hvaru izgovara kao *o*? Tako je i u drugom većem mjestu: *Stori Grad* (štok. *Stari Grad*) i dalje: *Grobje* (štok. *Grablje*), *Zoraće* (štok. *Zaraće*), *Varbaonj* (štok. *Urbanj*), *Jie(l)sa* (štok. *Jelsa*), *Varbuska* (štok. *Urboska*). Tako isto i na Visu: *Postrožje* (štok. *Podstražje*). Ni sa suglasnicima nije ništa lakše. Na Braču postoji mjesto: *Mlno* (štok. *Milna*), *Povja* (štok. *Povlja*). Na Hvaru se nalazi mjesto *Bogomoje* (štok. *Bogomolje*), *Pojica* (štok. *Poljica*). Na Visu postoji Komiža (štok. *Komiža*) Plišku Poje (štok. *Plisko Polje*). Sve je to teško znati onomu tko nije baš iz toga ili kojeg susjednog mjesta. O tome sam već pisao u 1. broju »Jezika« u godini 1961/1962. kad je bilo potrebno utvrditi, treba li pisati *Međimurje* ili *Međumurje*. Tamo sam na str. 10. rekao da je pravopisni rječnik dopustio pisanje *Međimurje*, kako izgovaraju kajkavci, i *Međumurje*, kako se taj kraj nekada zvao i kako odgovara pravilima štokavskog (književnog) jezika. To i danas ponavljam da imena mjesta na kajkavskom i čakavskom području i na starijem štokavskom koje nije osnova književnog jezika treba glasovno i morfološki približiti književnom jeziku kad se ta imena upotrebljavaju u javnom životu za širu publiku: na zemljopisnim kartama, u voznom redu i sl. Druga je stvar kad pišemo naučnu raspravu iz područja toponomije, ili kad označujemo toponime na katastarskoj mapi ili kad sastavljamo vojnu kartu na kojoj mora biti vrlo precizno označen svaki toponim baš onako kako ga zove narod u tome mjestu jer svaka nepreciznost u vojničke svrhe može biti u vrijeme rata sudbonosna. U tim slučajevima moraju se bilježiti toponimi naseljeni kao i nenaseljeni tačno u govoru onoga kraja u kome se toponim nalazi. Toliko o toponimima.

U ovome članku potrebno se osvrnuti na *etnike* (naziv stanovnika naseljenog mjesta) i na *ketike* (pridjev od imena stanovnika naseljenih mjesta), jer se iz dnevne štampe razabire da to ni nekim visokoškolovanim ljudima nije jasno, a da i ne govorimo o manje školovanim. Da je to tačno, dokazuju nam suprotni stavovi koje Tone Peruško i Viktor Božac zauzimaju u »Glasu Istre« od 18. 12. 1964. u rubrici »Razgovor o jeziku«, od 1. 1. 1965. u rubrici »Razgovori o jeziku XXII« pod naslovom »Nazivi nekih mjesta u Istri i njihovih stanovnika«, od 15. 1. 1965. u rubrici »Jezični savjetnik« i od 29. 1. 1965. u istoj rubrici. Njihova je borba mišljenja nastupila pošto je Viktor Božac, profesor Pedagoške akademije u Puli, objavio u »Jeziku« (1. broj ovoga godišta) manji osvrt pod naslovom »Pula — pulski, a ne: Pulj — puljski«. Takav stav izazvao je Tona Peruška, direktora Pedagoške akademije u Puli, koji se protiv mišljenja Boščeva počeo boriti u »Glasu Istre«. Ta borba poprimila je šire razmjere. Ja sam o tome nešto pisao u »Jeziku«, II, str. 49. u članku »O tvorbi posvojnih pridjeva na -ski od zemljopisnih imena«. Kmetik

pulski — *puljski* potakao je ova dva nastavnika da se osvrnu i na oblike za ostale etnike i ktetike u Istri. Taj spor nije riješen jer je Peruško ostao beskompromisno na svojim pozicijama, a Božac na svojim, suprotnim pozicijama od T. Peruška. Ja se ne bih u to upuštao da nije T. Peruško na jednome mjestu spomenuo ovo: »Nije čudo da se griješi kad ni naš Pravopis ni mali ni veliki nema gotovo nijednog etnika iz Istre.« Budući da sam bio jedan od srediivača pravopisnog rječnika, dužan sam odgovoriti na taj prigovor.

Poznato je da se u našem jeziku tvore etnici za muški rod nastavcima: *-ac*, *-janin*, *-ak* i turskim *-lija*: *Trebinjac*, *Šestinac*, *Uinodolac*, *Županjac*; *Nišlija*, *Skadarlija*, *Mostarlija*. Etnici za ženski rod tvore se nastavcima: *-ka* (*-ica*): *Trebinjka*, *Šestinka*, *Uinodolka*, *Županjka*, *Ninjanka*, *Fočanka*, *Nišlijka*, *Sarajka*; *Njemica*, *Madžarica*. Tome pravilu podliježu i strani etnici: *Berlinac*, *Jokohamac*, *Krimljanin*, *Krfljanin*, *Mlečanin* (Mleci: Mlec-janin: Mlečanin), *Bečlija*; *Berlinka*, *Jokohamka*, *Krimljanka*, *Mlečanka*, *Bečlijka*. Iako je Boranić u svom »Pravopisu« iz godine 1921, a i u kasnijim izdanjima nastojao dati i pravila kada etnik dobiva nastavak *-ac*, a kada *-janin*, u tome nije uspio niti je mogao uspjeti jer u tome utvrđena pravila ne pomažu, budući da se često događa da na terenu nije onako kako je Boranić zabilježio, nego obratno, ili se može čuti, pa prema tome i upotrebljavati jedan i drugi nastavak za isti etnik. Tako on ima u pravopisnom rječniku iz god. 1915: *Korčulac*, *Korčulka*, *korčulski*, a 1930: *Korčulanin*, *korčulanski*. Oblik *Korčulac* jezično je ispravniji nego *Korčulanin*, jer bi moralo biti *Korčuljanin* (*Korčul-a*, *Korčul-janin*), ali se govori i piše samo *Korčulanin*. To nam jasno pokazuje da nije lako u kabinetu određivati nastavak za tvorbu etnika jer se u tome vrlo lako možemo prevariti. To valja utvrđivati na terenu. Tako novi Pravopis (veliko izdanje) ima u rječniku etnik *Niševljanin*, *Niševljanka* pored *Nišlija*, *Nišlijka* premda bismo s nastavkom našega jezika očekivali: *Nišanin*, *Nišanka*, ali kako vidimo, tako nije. U prijašnjim i sadašnjem Pravopisu nalazimo samo *Lastovac*, *Lastovka*. Priznajem da nisam nikada čuo taj etnik iz usta osobe iz Lastova, ali na Visu, Braču i Hvaru čuo sam samo *Lastovjanin* (štok. *Lastovljanin*), *Lastovjanka* (štok. *Lastovljanka*). Ima i drugih različitih tvorba etnika na terenu koja nisu u skladu s pravilom o tvorbi etnika. U Slavoniji imamo etnik *Brestovac* pored *Brestovljanac*, *Uiličanac*: *Uiličselo*. U Dalmaciji se govori *Lučanin*, *Luška* (štok. *Lučka*): *Vela Luka* ili *Velaluka*, *Imočanac* pored boljega i pravilnijega: *Imočanin*, *Makaranac* pored boljega i pravilnijega: *Makaranin*, *Spličanac* pored pravilnijega *Spličanin*, *Šibenčanac* pored pravilnijega *Šibenčanin*, *Šibenčanka*. Tako imamo dva poznata pravilna etnika *Dubrovčanin* i *Zagrepečanin* gdje imamo kontaminaciju dvaju nastavaka: *-ac* i *-janin*: *Dubrovac* (što više ne postoji) i *Dubrovac + janin* (*Dubrovac-janin* > *Dubrovčanin*), *Zagrebac* (kajkavski *Zagrebac*) što više ne postoji, ali postoji za naziv vlaka koji iz Zagorja putuje u Zagreb, ispor.

Samoborec, tj. vlak, (i Zagrebac + janin) Zagrebac-janin > Zagrepčanin. Tako je konačno i u Istri. Peruško i Božac se ubiše dokazujući jedan drugome oblike etnika većih mjesta u Istri. Peruško dokazuje da se u Istri govori samo: *Rovinjac, Lovranac, Pazinac, Medulinac, Marčanac, Uodnjanac, Pićanac, Bujac, Žminjac, Lindarac*, ali: *Porečanin, Labinjanin, Buzećanin, Puljanin*. Božac tvrdi da se govori: *Labinac* i *Labinjan* (u dijalektu mjesto Labinjanin, isp. Zagrepčan, Sišćan), Lovranjanin (Lovranac rijetko). Rovinjanin, Pazinjanin i Pazinac (pretežno). Nije neobično ni nepravilno da se upotrijebi oblik s nastavkom -ac ili oblik s nastavkom -janin. I jedan i drugi oblik napravljen je u duhu hrvatskosrpskog književnog jezika, a redovno je tako i na čakavskom i kajkavskom području. Ako uzmemo u obzir da danas u Istri boravi starosjedilački pretežno čakavski elemenat i novi pretežno štokavski elemenat doseljen poslije drugog svjetskog rata ponajviše u veća mjesta, nije čudo da se za isti etnik čuju oba oblika. Uostalom ne možemo razumjeti zašto bi oblici etnika: *Lovranac, Lovranka* bili pravilniji i bolji od oblika etnika: *Lovranjanin, Lovranjanka*. Oni su s jezičnog gledišta jednako dobri i pravilni. Radi se samo o običaju, navici na jedan određeni oblik koji je ustaljen u jednome mjestu ili kraju. Već je rečeno da se u našim pravopisima nalazi samo oblik *Lastovac*, a narod govori *Lastovljanin*. S jezičnog gledišta nije nepravilno ni jedno ni drugo. Zato se ne možemo složiti s T. Peruškom kad kaže da nije čudo da se griješi (*zašto se griješi?*) kad ni naš Pravopis, ni mali ni veliki, nema gotovo nijednog etnika iz Istre. Da problem bude još zamršeniji, postoje u Istri i talijanski oblici nekih etnika: *Pulažan (Poležan), Fjuman, Istrijan* itd. Nije nikakvo čudo što se za isti etnik u Istri javljaju dva oblika kad se dva oblika javljaju i za druge etnike u ostalim krajevima naše zemlje, kako je prije dokazano. To je najvažniji razlog zašto u Boranićevim pravopisima, u Beličevu Pravopisu, u novom Pravopisu (malom i velikom) i u rječnicima hrvatskosrpskog jezika (jednojezičnim i dvojezičnim) ima vrlo malo toponima. Nema toga koji bi znao kakav je oblik toponima svakoga naseljenog mjesta u našoj zemlji. Pogotovu je teško davati naše oblike etnika u drugim neslavenskim i slavenskim zemljama dok nemamo u potpunosti proučene svoje. Drugi je isto važan razlog zbog kojega se oni ne navode u običnim ni u pravopisnim rječnicima jer ih ima toliko (domaćih i stranih) da bi trebalo sastaviti poseban pozamašan rječnik samo toponima, etnika i ktetika.

Budući da su u dokazivanju Peruška i Bošca prijeporni i oblici ktetika *puljski* ili *pulski*, potrebno je opet nešto reći i o tome. Božac zagovara samo oblik *pulski*, a Peruško samo oblik *puljski*. Prvi dokazuje da narod govori samo *pulski*, a drugi da narod govori samo *puljski*. Ja sam u II godištu »Jezika« (str. 49) rekao ovo: »U ARj. XII. str. 641—647. za naziv grada Pule spominju se tri oblika: *Pul* m., *Pula* f. i *Pulj* m. Oblik *Pul* je najstariji jer je zabilježen u Razvodu istarskom iz god. 1275. Oblik *Pula* zabilježen je prvi put u 15. stoljeću, a oblik *Pulj* god. 1876. U ARj. navedeni su mnogi primjeri

iz starijih i novijih djela u kojima se ti oblici spominju. Za oblik *Pul* navodi pisac ARJ. da se i danas čuje npr. u Pazinu. Prema tome narod onoga kraja izgovarao je ime toga grada na tri načina. Čini se da su oblici *Pul* i *Pulj* danas zastarjeli i da se vrlo rijetko upotrebljavaju. Ni u dnevnoj štampi ni u naučnoj literaturi danas se ti oblici ne upotrebljavaju. Običan je oblik *Pula*. Od *Pula* i *Pul* prisvojni pridjev glasi *pulski*, a od *Pulj* glasio bi *puljski*. Budući da se to zemljopisno ime danas naziva *Pula*, a držim da ga i narod toga grada i okolice tako naziva, treba pridjev od njega izgovarati i pisati *pulski*. Tome što sam rekao onda nemam što ni danas dodati ni oduzeti. Jedan čitalac, koji je tada upitao koji je oblik pravilan, pisao mi je da se u Istri mogao donedavno čuti i vidjeti napisan i oblik *puljski* pored običnijega *pulski*. Tako tvrde i neki drugi Istrani koje sam na terenu upitao za oblik toga ksetika (pridjeva). Iz toga proizlazi da se s obzirom na istarsku tradiciju pored jezično ispravnog oblika *pulski* može upotrebljavati i stariji oblik *puljski*. To uostalom dopušta i Pravopis iz godine 1960. Mislim da nije dobro uporno ostajati samo kod jednoga oblika, a drugi proskribirati, pogotovu ako se radi o obliku koji je jezično ispravniji.

POSTANAK NOVIJEGA KNJIŽEVNOG JEZIKA U HRVATA I SRBA

Ljudevit Jonke

1. — Stanje hrvatskosrpskoga književnog jezika danas, tj. u ovim našim danima 20. stoljeća, nije sasvim jednostavno i bez problema. Slavistička nauka, stojeći na pozicijama indoevropske lingvistike, već je u 19. stoljeću utvrdila da su hrvatski i srpski narodni jezik zapravo jedan jezik sa svim zajedničkim osnovnim glasovnim, morfološkim i sintaktičkim osobinama, pa su ga stoga i veliki hrvatski slavist Vatroslav Jagić i zaslužni srpski lingvist Đuro Daničić u drugoj polovini 19. stoljeća nazivali hrvatskim ili srpskim jezikom, odnosno srpskim ili hrvatskim jezikom, te je tako onda i veliki naučni rječnik toga jezika, što ga je g. 1880. pokrenula Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, prozvan »Rječnikom hrvatskoga ili srpskoga jezika«, a do sada najbolja gramatika toga jezika akademika Tome Maretića prozvana je 1899. u Zagrebu »Gramatikom i stilistikom hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika«. Naučna gramatika Augusta Leskiena poslužila se u nazivu jezika kompozitom, pa se zove »Grammatik der serbo-kroatischen Sprache«, Heidelberg, 1914. Taj kompozitski naziv počeo se upotrebljavati sve više u 20. stoljeću, i to u dvije verzije: srpskohrvatski i hrvatskosrpski, tako da se i prvi zajednički pravopis Hrvata i Srba iz g. 1960. zove u ćirilskom izdanju »Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika«, a u latiničkom izdanju »Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika«.